

8. Σχέσεις μεταξύ ελληνικών πόλεων, κοινά και συμπολιτείες

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1.

ΠΗΓΗ 1

“Αυτό βλέπουμε να συμβαίνει σε μια από τις πρώτες εκκλήσεις για ασυλία πόλης, συγκεκριμένα της Σμύρνης, όπου ο Σέλευκος Β΄, πιθανότατα το 246, έγραψε σε βασιλείς, δυνάστες, πόλεις και λαούς, προτρέποντάς τους να αναγνωρίσουν ως άσυλο το ναό της Στρατονίκης Αφροδίτης και ως ιερά και άσυλο την πόλη μας” (OGIS, 229, στ. 11-12). Από μια επιγραφή που βρέθηκε πρόσφατα μαθαίνουμε ότι και οι προσπάθειες της Τέω ν’ αποκτήσει ασυλία οφείλονταν σε μεγάλο μέρος στην υποστήριξη του Αντιόχου Γ΄, ο οποίος, αφού απέσπασε την πόλη από την Πέργαμο, πρωτοστάτησε στην κίνηση.

...ήρθε στη συνέλευση και αυτοπροσώπως ανακήρυξε την πόλη μας και την επικράτειά της ιερή, άσυλη και απαλλαγμένη από φόρους· συνάμα, μας υποσχέθηκε ότι θα μας απαλλάξει από την πληρωμή φόρων που έπρεπε να πληρώνουμε στο βασιλιά Άτταλο.

P. Herman, *Anadolu*, 1967, 13, στ. 17-20

Αυτή η έκκληση της Τέω για απαλλαγή από αντίποινα, για ασυλία, για εξαίρεση δηλαδή από αντεκδικήσεις, απευθυνόταν κυρίως προς τις πόλεις της Αιτωλίας και της Κρήτης οι οποίες ήταν διαβόητες για την πειρατεία που ασκούσαν, και έτσι αποτελούσαν προφανή κίνδυνο για οποιαδήποτε ναυτική πολιτεία. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι οι εκκλήσεις για ασυλία στην Κρήτη και την Αιτωλία δεν απέβλεπαν τόσο στον περιορισμό της άσκησης της θεμιτής σύλης, όσο στην περιστολή της πειρατείας· και αργότερα, κατά τον δεύτερο αιώνα (πιθανόν γύρω στο 160), σε μια δεύτερη σειρά επιγραφών από την Τέω, βλέπουμε και πάλι τους Τήιους να πλησιάζουν τις κρητικές πόλεις ζητώντας την ‘ανανέωση’ της ασυλίας (η οποία προφανώς είχε καταντήσει νεκρό γράμμα) και την εξασφάλιση ενός είδους διαδικασίας με την παραχώρηση ισοπολιτείας, μίας κατ’ όνομα ενδεχόμενης δυνατότητας ανταλλαγής υπηκοοτήτων που στη συγκεκριμένη περίπτωση αποτελούσε ένα μέσο, προκειμένου να εξασφαλίσουν πρόσβαση στα κρητικά δικαστήρια, όπου θα μπορούσαν (όπως τουλάχιστον ήλπιζαν) να αποδείξουν τις πειρατικές επιδρομές”.

Fr. Walbank, *Ο ελληνιστικός κόσμος*, σσ. 203-204

ΠΗΓΗ 2

“... Τα πολιτικά δικαιώματα απονέμονταν για εσωτερικούς λόγους, αλλά πολλές παραχωρήσεις προνομίων έπαιρναν τη μορφή της ισοπολιτείας, η οποία είχε μάλλον διαφορετικό σκοπό, εφόσον συνεπαγόταν τη χορήγηση δυναμικών πολιτικών δικαιωμάτων που γίνονταν πραγματικά μόνο, εάν ο αποδέκτης εγκαθίστατο στην πόλη η οποία του τα χορηγούσε. Αυτού του είδους η παραχώρηση περιγράφεται με σαφήνεια σε κοινό ψήφισμα των κατοίκων της Τήμνου και της Περγάμου, επί Λυσιμάχου ή Φιλεταίρου, του προγόνου των Ατταλιδών, κατά τις αρχές του τρίτου αιώνα. Εκεί διαβάζουμε:

Αποφάσισε η Βουλή και ο δήμος της Τήμνου και της Περγάμου. ... οι Τημνίτες αποκτούν πολιτικά δικαιώματα στην Πέργαμο και οι Περγαμηνοί στην Τήμνο· ακόμη ότι θα απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα των άλλων πολιτών και ότι οι Τημνίτες έχουν το δικαίωμα να κατέχουν γη και οικία στην Πέργαμο, όπως επίσης και οι Περγαμηνοί στην Τήμνο.

OGIS, 265, στ. 13-16, Fr. Walbank, Ο ελληνιστικός κόσμος, σ. 211

Με βάση τις πληροφορίες του σχολικού σας εγχειριδίου και αφού μελετήσετε τις πηγές 1 και 2:

- α) Να καθορίσετε το νοηματικό περιεχόμενο των όρων **ασυλία** και **ισοπολιτεία** και να επισημάνετε τη σημασιολογική διαφοροποίηση που έχουν υποστεί οι δύο όροι μέσα στο χρόνο.
- β) Να αναφέρετε σε τι αποσκοπούσε η υιοθέτηση αυτών των πολιτικών πρακτικών εκ μέρους των πόλεων - κρατών.

2.

ΠΗΓΗ 1

“Ο Πολύβιος με κάθε τρόπο υπογραμμίζει το ληστρικό χαρακτήρα της Αιτωλικής ομοσπονδίας π.χ. στο ιερό του Δία της Δωδώνης ο Αιτωλός στρατηγός Δορύμαχος ‘παρέδωσε στις φλόγες τις στοές του, εξαφάνισε τα περισσότερα ιερά αντικείμενα και κατέστρεψε το ιερό. Έτσι για τους Αιτωλούς δεν υπήρχαν όρια ανάμεσα στην ειρήνη και στον πόλεμο και ... στις επιχειρήσεις τους, παραβίαζαν τους πανανθρώπινους θεσμούς και δικαιώματα’ (IV, 67, 3-4). Με την επίδραση τέτοιων και παρόμοιων πληροφοριών του Πολύβιου, που τις επαναλαμβάνει ο Λίβιος (Λατίνος ιστορικός), η πλειοψηφία των ιστορικών, αρχίζοντας από τον Νιτρόζεν και τον Μόμσεν, χαρακτηρίζει τους Αιτωλούς σαν ληστρική συμμορία. Όπως αποδεικνύει ο Μιστσένκο, οι Αιτωλοί διατήρησαν πολλά στοιχεία της στρατιωτικής δημοκρατίας και συνεχίζει: ‘...Δίπλα στα πρωτόγονα ήθη, στην αιτωλική ομοσπονδία του 3ου π.Χ. αιώνα εμφανίστηκε η αυθόρμητη τάση για ομόνοια, για ομοφωνία, για εξάλειψη του τοπικισμού με τη δημιουργία μεγάλου δημοκρατικού κράτους’. Η νίκη των Αιτωλών εναντίον των Γαλατών θεωρήθηκε σπουδαιότατο πανελλήνιο γεγονός. Προς τιμή αυτού του

γεγονότος με πρωτοβουλία των Αιτωλών καθιερώθηκε πανελλήνια εορτή στους Δελφούς, τα Σωτήρια. Γύρω από το κατόρθωμα των Αιτωλών δημιουργήθηκε θρύλος. Στην επιγραφή του 218 π.Χ. στη Λαμία, εξυμνείται η ποιήτρια Αριστοδάμα που τραγούδησε αντάξια τη δράση της 'αιτωλικής φυλής και των προγόνων του λαού' (Syll³, 532). Στη στάση των ελληνικών πόλεων, ακόμα και τόσο απομακρυσμένων, όπως η Σμύρνη, για τη σωτηρία τους από τους Γαλάτες πρέπει να θεωρήσουμε ότι εκδηλώθηκε το πνεύμα του πανελληνίου πατριωτισμού και όχι ενός τοπικιστικού πνεύματος”.

A. Ράνοβιτς, *Ελληνιστική εποχή*, σ. 236

ΠΗΓΗ 2

“Όμως οι Αιτωλοί προκάλεσαν (στους Έλληνες), όχι μονάχα το αίσθημα της ευγνωμοσύνης για τη σωτηρία, αλλά και το αίσθημα του φόβου για τη στρατιωτική τους δύναμη, που ήταν ικανή να αντιστέκεται στους Μακεδόνες κατακτητές... Στον ύμνο προς τιμήν του Δημητρίου του Πολιορκητή λέγονται ανάμεσα στα άλλα και τα εξής:

Και αυτή τη σφίγγα, που όχι πια μονάχα τη Θήβα, αλλά ολόκληρη την Ελλάδα κρατάει ζωσμένη στον τρόμο, τη σφίγγα την αιτωλική, που καθισμένη στο βράχο, παρόμοια με την αρχαία Σφίγγα, αρπάζει και σέρνει όλα τα σώματά μας, τιμώρησέ την καλύτερα σύ ο ίδιος γιατί εγώ δε μπορώ να υπερασπίζομαι τον εαυτό μου (έργο των Αιτωλών ήταν να ληστεύουν όσους βρίσκονταν κοντά και τώρα και όσους είναι μακριά). Αν όχι, τότε βρες οποιονδήποτε Οιδίποδα, που να γκρεμίσει αυτή τη σφίγγα από το βράχο ή να την κάνει θρύψαλα”.

A. Ράνοβιτς, *Ελληνιστική εποχή*, εκδ. Μπάυρον, σ. 237

ΠΗΓΗ 3

“Ο Πολύβιος αντιπαραθέτει στους ευγενείς Αχαιούς, τους Αιτωλούς, που, ‘εξ αιτίας της έμφυτης κακοήθειας και λαιμαργίας’, έβλεπαν με μίσος τις επιτυχίες της αχαικής συμπολιτείας (II, 45, 1). Ο Πολύβιος, χαρακτηρίζοντας τις δύο ομοσπονδίες, δε μπόρεσε να σταθεί πάνω από τη στενή άποψη των παρατάξεων. Στη συνέχεια της έκθεσής του ο ίδιος ο Πολύβιος διηγείται λεπτομερειακά, πώς ο Άρατος και η αχαική συμπολιτεία το πρόδοσαν ολοκληρωτικά την ελευθερία της Ελλάδας και κάλεσαν το μακεδόνα βασιλιά Αντίγονο σε βοήθεια κατά της Σπάρτης, που ήταν τότε το κέντρο έλξης των δημοκρατικών και των επαναστατικών δυνάμεων”.

A. Ράνοβιτς, *Ελληνιστική εποχή*, σ. 240

Οι Συμπολιτείες κατά τους ελληνιστικούς χρόνους ενώ εγγυώνταν ασφάλεια και ειρήνη (αυτός εξάλλου ήταν ένας από τους σκοπούς δημιουργίας τους), εμφάνισαν αδυναμίες που δεν βοήθησαν στην επίτευξη των στόχων τους.

- Αφού μελετήσετε τα κείμενα και σε συνδυασμό με τις γνώσεις που αποκομίσατε από το σχολικό σας εγχειρίδιο, να καταδείξετε τα αίτια για τα οποία οι Συμπολιτείες δεν αντιμετώπισαν επιτυχώς τις εσωτερικές αδυναμίες τους και τους εξωτερικούς κινδύνους, που η εποχή τους επιφύλαξε.

3.

ΠΗΓΗ 1

“Στην Αχαιϊκή Συμπολιτεία η λαϊκή συνέλευση ουσιαστικά δε μπορούσε να αντιπροσωπεύσει όλο το λαό και στο Αίγιο μπορούσαν να έρχονται από μακριά μονάχα λίγοι, οι πιο εύποροι άνθρωποι. Η ψηφοφορία δε γινόταν κατά τον αριθμό των πολιτών, που έπαιρναν μέρος στη συνέλευση, αλλά κατά πόλεις, και κάθε πόλη, ανεξάρτητα από τον αριθμό των ανθρώπων που εκπροσωπούσε, είχε μια ψήφο. Μ’ αυτό τον τρόπο εδημιουργείτο το έδαφος για το σχηματισμό μιας κάποιας ολιγαρχίας, που υπαγόρευε τη θέλησή της στο λαό. Ο Πολύβιος υπογραμμίζει (X, 22, 6 και επόμενες), ότι στην εκλογή του στρατηγού αποφασιστική σημασία είχαν οι ιππείς. Η αδυναμία της λαϊκής συνέλευσης δυνάμωνε την εξουσία του στρατηγού. Ο Άρατος στο διάστημα από το 245 ως το 213 κατέλαβε δεκαέξι φορές το αξίωμα του στρατηγού (ή επανεκλογή στο αξίωμα του στρατηγού επιτρεπόταν, άμα περνούσε χρόνος), όπως όμως βεβαιώνει ο Πολύβιος (II, 43, 7), ο Άρατος ‘παρέμεινε συνεχώς επικεφαλής του λαού της Αχαιΐας’, διατηρώντας την επιρροή του και στο διάστημα που μεσολαβούσε ανάμεσα στις δύο εκλογές του. Ο στρατηγός μετατράπηκε ουσιαστικά σε μοναδικό κυβερνήτη”.

A. Ράνοβιτς, *Ελληνιστική εποχή*, σ. 241

ΠΗΓΗ 2

“... η κατάρρευση της Αχαιϊκής Συμπολιτείας ενόψει της επίθεσης του Κλεομένη, που ανάγκασε τον Άρατο να ξαναφέρει τους Μακεδόνες στην Πελοπόννησο, αντανακλά μια θεμελιώδη αδυναμία, για τις αιτίες της οποίας ο Πλούταρχος επικαλείται τα εξής:

Οι Αχαιοί ξεσηκώθηκαν και οι πόλεις της Συμπολιτείας ήταν έτοιμες να αποσπασθούν· από τη μια πλευρά τα κατώτερα στρώματα των πόλεων ήλπισαν σε αναδασμό της γης και αποκοπές χρεών, ενώ από την άλλη οι εύποροι σε πολλές πόλεις δυσφορούσαν με τον Άρατο, μερικοί μάλιστα εξοργίζονταν επειδή έφερε στην Πελοπόννησο τους Μακεδόνες.

(Κλεομένης, 17, 5), Fr. Walbank, *Ο ελληνιστικός κόσμος*, σσ. 220-1

Αφού μελετήσετε προσεκτικά τα κείμενα των πηγών 1 και 2 και σε συνδυασμό με τις ιστορικές γνώσεις που αποκομίσατε από το σχολικό σας εγχειρίδιο:

- α) Να αναφερθείτε στους λόγους πρόκλησης κοινωνικοοικονομικών αναταραχών, που συνέβαλαν στην παρακμή του παλιού ελληνικού κόσμου (βλ. παρακμή της δημοκρατίας και κοινωνικές συγκρούσεις στη Σπάρτη, σσ. 46-50 του σχολικού σας εγχειριδίου).
- β) Να εξηγήσετε τους λόγους για τους οποίους η Αχαιϊκή συμπολιτεία άλλαξε την αντιμακεδονική της πολιτική.
- γ) Να σχολιάσετε τη μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής της Αχαιϊκής Συμπολιτείας όπως και τον τρόπο αντιμετώπισης της λαϊκής εξέγερσης που περιγράφει ο Πλούταρχος.

4.

ΠΗΓΗ 1

“Η έννοια της συμπολιτείας, δηλαδή η συγχώνευση μιας ομάδας πόλεων σ’ έναν ευρύτερο οργανισμό στον οποίο παραχωρούσαν κάποια (αλλά όχι όλα) από τα επιμέρους δικαιώματά τους, αποτελούσε αναπότρεπτη εξέλιξη σ’ έναν κόσμο όπου οι μοναρχίες με τις μεγάλες εδαφικές περιοχές τους, εκμηδένισαν τη σημασία των μεμονωμένων πόλεων, ενώ τα μειονεκτήματα της αυτοτέλειας των παλαιών πόλεων - κρατών είχαν αρχίσει ήδη να γίνονται εμφανή”.

Fr. Walbank, Ο ελληνοιστικός κόσμος, σ. 214

ΠΗΓΗ 2

“Ο Πολύβιος, πολίτης της αχαϊκής συμπολιτείας, την περιγράφει σαν προμαχώνα της δημοκρατίας και της ελευθερίας. Οι Αχαιοί, γράφει (II 40) ‘διαδίδανε την ισότητα και την ελευθερία που κυριαρχούσαν σ’ αυτούς και μάχονταν αδιάκοπα εναντίον των ανθρώπων, που είτε μοναχοί τους, είτε με τη βοήθεια των βασιλιάδων, υποδούλωναν την πατρίδα τους’. Αυτοί ποτέ ‘και για κανένα λόγο δεν επιδίωκαν να επωφεληθούν ιδιαίτερα για τον εαυτό τους από τα κέρδη των νικών και ανταμοιβή για το θερμό ζήλο τους υπέρ των συμμάχων θεωρούσαν την ελευθερία των ξεχωριστών κρατών και τη συνένωση όλων των Πελοποννησίων”.

A. Ράνοβιτς, Ελληνιστική εποχή, σ. 240

ΠΗΓΗ 3

“Ωστόσο, παρά τις αδυναμίες σ’ έναν κόσμο που κυβερνούσαν από μοναρχίες, η Αχαϊκή και Αιτωλική Συμπολιτεία απέδειξαν ότι οι Έλληνες ποτέ δεν έπαψαν να έχουν την ικανότητα να ανταποκρίνονται στις νέες πολιτικές προκλήσεις δίνοντας καινούργιες λύσεις. Μοιραία αναρωτιέται κανείς αν το ομοσπονδιακό σύστημα δεν θα μπορούσε να προσφέρει νέες και γόνιμες προοπτικές σε περίπτωση που η εμφάνιση της Ρώμης καθυστέρουσε έναν αιώνα· και τούτο διότι παρά τη χρήση βίας (την οποία ομολογεί και ο Πολύβιος) οι ομοσπονδίες αυτές προήλθαν από εσωτερική ανάγκη των ίδιων των Ελλήνων και συνεπώς διαφέρουν ριζικά σε χαρακτήρα από τις ενώσεις που επέβαλαν στην Ελλάδα ο Φίλιππος Β΄, οι Αντίγονος Α΄ και Δημήτριος Πολιορκητής και ο Αντίγονος Δύσων. Οι ομοσπονδίες προσέφεραν την δυνατότητα της υπέρβασης του περιορισμένου μεγέθους και της σχετικής αδυναμίας της μεμονωμένης πόλης-κράτους. Αλλά δεν υπήρχε πλέον χρόνος γι’ αυτό”.

Fr. Walbank, Ο ελληνοιστικός κόσμος, σσ. 221-2

Αφού μελετήσετε προσεκτικά τα κείμενα και σε συνδυασμό με τις γνώσεις που αποκομίσατε από το σχολικό σας βιβλίο:

- α) Να διερευνήσετε τους λόγους ανάδειξης των Συμπολιτειών σε πολιτικούς οργανισμούς κατά την ελληνοιστική εποχή.
- β) Το σχολικό σας εγχειρίδιο χαρακτηρίζει τη Συμπολιτεία ως “το τελειότερο πολιτειακό σύστημα του αρχαίου κόσμου”. Συμφωνείτε ή όχι; τεκμηριώστε την απάντησή σας μελετώντας συνολικά τα παραθέματα που αφορούν στις Συμπολιτείες.

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

- α) Να παρουσιάσετε τις βασικές επιδιώξεις των πόλεων - κρατών της μητροπολιτικής Ελλάδας και τα μέσα ή τα μέτρα που έλαβαν για να τις υλοποιήσουν.
  - β) Να επισημάνετε τα αποτελέσματα και τις πολιτικές συνέπειες που είχαν τα μέτρα που ελήφθησαν.
2. Να προσδιορίσετε το νοηματικό περιεχόμενο του όρου **“διεθνής διαιτησία”** και της ιδιότητας του **“προξένου”**.
3. Να κατονομάσετε τα θεσμικά όργανα της πολιτικής οργάνωσης των Συμπολιτειών.
- α) Να εντοπίσετε, αφού μελετήσετε το χάρτη, τα κέντρα εξουσίας και τις περιοχές στις οποίες εκτεινόταν η επιρροή των Συμπολιτειών.
  - β) Να χαρακτηρίσετε την εσωτερική και εξωτερική πολιτική τους.

Εργασία για το σπίτι

ΠΗΓΗ 1

Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως φεουδαρχικό το πολιτικό σύστημα της ελληνιστικής Ασίας αξιοποιώντας τις πληροφορίες που δίνει ο Πλούταρχος στη βιογραφία του Ευμένη (κεφ. 8): "...Υποσχέθηκε στους στρατιώτες να τους δώσει σε τρεις μέρες μισθό και άρχισε να πουλάει τις βίλες και τους πύργους (επαύλεις και τετραπυργίας) που έβρισκε στη χώρα, όπου υπήρχαν πολλοί δούλοι και κοπάδια κερασφόρων ζώων..." Ο Max Weber στην "Αγροτική ιστορία του αρχαίου κόσμου" (1923, σ. 393) γράφει για "μεγάλα φεουδαρχικά αγροκτήματα στην ελληνιστική Μ. Ασία, όπου η γαιοκτησία στη Μ. Ασία χωρίζεται σε τρεις ομάδες: 1) σε εδάφη των ναών, 2) σε μεγάλα αγροκτήματα με δουλοπαροίκους και 3) σε ντόπια χωριά (κώμαι), άμεσα υποταγμένα στον βασιλιά".

A. Ράνοβιτς, Ελληνιστική εποχή, σσ. 149-152

ΠΗΓΗ 2

Στην "επιγραφή της Λαοδίκης" μαζί με τη γη πουλιούνται και οι αγρότες που πληρώνουν φόρους και είναι υποχρεωμένοι να κάνουν αγγαρείες:

"Πουλήσαμε στην Λαοδίκη (την γυναίκα του που την χώρισε) την Πάννου Κώμη και το αρχοντικό (βάρις-ιδος) μαζί με την γη που ανήκει στο χωριό, η οποία συνορεύει με τις εκτάσεις της Ζέλειας και εκείνες της Κυζίκου και με τον παλιό δρόμο που περνούσε από την επάνω μεριά της Πάννου Κώμη αλλά που τον όργωναν οι γειτονικοί αγρότες, για να οικειοποιηθούν την γη - η σημερινή Πάννου Κώμη ιδρύθηκε αργότερα - και όσους αγροτικούς οικισμούς (τόποι) περιλαμβάνονται στην έκταση αυτή και τους λαούς που τους κατοικούν με τα νοικοκυριά τους και όλα τα υπάρχοντά τους, και με την πρόσοδο του πενητηκοστού ένατου έτους, στην τιμή των τριάντα ταλάντων αργυρού - το ίδιο και όλους όσοι, ενώ ήταν λαοί, μετακινήθηκαν από το χωριό αυτό και πήγαν σε άλλους τόπους - με τον όρο ότι αυτή δεν θα καταβάλλει φόρους στο ταμείο και θα έχει το δικαίωμα να εντάσσει την γη της σε οποιαδήποτε άλλη πόλη επιθυμεί".

Στην δικαιοπραξία αυτή, η οποία ήταν εξαιρετικά ευνοϊκή για την Λαοδίκη και πιθανότατα αποτελούσε διακανονισμό διαζυγίου, σαφώς συμπεριλαμβάνονταν και οι λαοί, που προφανώς ανήκαν στο χωριό, ακόμη και όταν είχαν μετακινηθεί αλλού. Η επιγραφή αυτή δεν στηρίζει διόλου την άποψη ότι ο βασιλιάς μεταβίβαζε απλώς τα έσοδα, εφόσον αρχίζει απερίφραστα με τις λέξεις "πουλήσαμε στην Λαοδίκη" και η δικαιοπραξία διαλαμβάνει ρητώς τους λαούς - και όχι μόνον τους φόρους που εκείνοι κατέβαλαν.

Fr. Walbank, Ο ελληνιστικός κόσμος, σ. 179

Αφού αναζητήσετε στοιχεία που αφορούν στο περιεχόμενο της φεουδαρχίας και των δουλοπαροίκων, να αναφερθείτε στις εσωτερικές αναλογίες ανάμεσα στις δύο εποχές.

Εργασία για το σπίτι

ΠΗΓΗ 1

Ένας πάπυρος μας διέσωσε μιαν αναφορά χωρικού που ζητάει από τον βασιλέα να διατάξει τον στρατηγό που κατακράτησε την προηγούμενη “έντευξιν” (αίτηση) του είτε να την διαβιβάσει είτε να εφοδιάσει τον ίδιο με τρόφιμα ενός μήνα για να μπορέσει να πάει αυτοπροσώπως στην Αλεξάνδρεια και να παρουσιαστεί στο βασιλέα: “δέομαι οὖν σου, βασιλεῦ, εἰ σοι δοκεῖ συντάξαι Ἄριστωνι τῷ στρατηγῷ δόντι μοι τριάκοντα ἡμερῶν τὰ ἐπιτήδεια τήν ταχίστην με πρός σε ἀποστεῖλαι ἢ τήν ἔντευξιν”.

I.E.E., τ. Δ', σ. 490

ΠΗΓΗ 2

“Ἡ πρωτεύουσα του κράτους των Σελευκιδῶν είχε καθεστῶς “πόλεως”. Ο Αντίοχος Δ' αγαπούσε να εκθέτει υποψηφιότητα σε διάφορες αρχές και μετά την εκλογή του να εκτελεί τα καθήκοντα που του εμπιστεύτηκαν σαν να ήταν ένας κοινός πολίτης: “πολλάκις δέ καί τήν βασιλικήν ἀποθέμενος ἐσθῆτα, τήβεννον ἀναλαβών, περιῆγε κατά τήν ἀγοράν ἀρχαιρεσιάζων καί τούς μὲν δεξιούμενος τούς δέ περιπτύσσων παρεκάλει φέρειν αὐτῷ τήν ψῆφον, ποτέ μὲν ὡς ἀγορανόμος γένηται, αὐτῷ τήν ψῆφον, ποτέ δέ καί ὡς δήμαρχος. Τυχῶν δέ τῆς ἀρχῆς καί καθίσας ἐπὶ τόν ἐλεφάντινον δίφρον κατά τό παρὰ Ῥωμαίους ἔθος, διήκουε τῶν κατά τήν ἀγοράν γινομένων συναλλαγμάτων καί διέκρινε μετά πολλῆς σπονδῆς καί προθυμίας”.

I.E.E., τ. Δ', σ. 509

ΠΗΓΗ 3

Ἡ επίσημη λατρεία του βασιλέως, η κατ' εξοχήν αυτή έκφραση της απολυταρχίας, σημείωσε μεγάλη ανάπτυξη στα κράτη των Πτολεμαίων και των Σελευκιδῶν, ενώ στη Μακεδονία ούτε καν υπήρχε. Ἡ μετριοπαθής αυτή απολυταρχία των Αντιγονιδῶν, ιδιαίτερα κατά το μακρό διάστημα της βασιλείας του Αντίγονου Γονατά, ο οποίος είχε και φιλοσοφική παιδεία (ήταν φίλος του Ζήνωνος, του ιδρυτή της Στοάς), θυμίζει κυρίως την “πεφωτισμένη δεσποτεία” του 18ου αιώνα. Ἡ φράση του Αντιγόνου Γονατά ότι η βασιλεία είναι “ἐνδοξος δουλεία” θυμίζει αμέσως την φράση του Μεγάλου Φρειδερίκου, ότι ο βασιλεύς είναι ο “πρώτος υπηρέτης” του κράτους. Αλλά και για τους Λαγίδες, μολονότι διαμορφώθηκε εκεί ένα ισχυρό απολυταρχικό καθεστῶς, μπορεί να γίνη λόγος για μια “πεφωτισμένη δεσποτεία”, από την άποψη τουλάχιστον ότι βασικά απέβλεπαν σ' αυτήν, εφ' όσον και γι' αυτούς ίσχυε ως αρχή κατά την άσκηση της εξουσίας η ιδέα να ευεργετούν τους υπηκόους τους - αρχή που οφειλόταν σε φιλοσοφική επίδραση (στους Κυνικούς). Στην πράξη

ωστόσο, ιδιαίτερα μετά την εποχή των πρώτων μεγάλων βασιλείων της δυναστείας, η εφαρμογή της αρχής αυτής γινόταν συνεχώς και πιο σπάνια.

W. Wilcken, *Η ελληνιστική εποχή XII, Αρχαία ελληνική ιστορία*, σ. 356

ΠΗΓΗ 4

Η επεξεργασία των εγγράφων που υπέβαλλαν οι υπάλληλοι όπως επίσης των αιτήσεων και των εγγράφων παρακλήσεων (“εντεύξεων”) που επιτρεπόταν στον πληθυσμό της χώρας να υποβάλλει στον βασιλέα κατά τις προσωπικές ακροάσεις, είτε στην Αλεξάνδρεια, στο βασιλικό ανάκτορο, είτε κατά τις περιοδικές του στην χώρα, απαιτούσαν, αν οι βασιλείς έπαιρναν σοβαρά την αποστολή τους (αυτό ίσχυε για τους πρώτους Πτολεμαίους), πάρα πολλή καθημερινή εργασία. Λεπτομερής έκθεση της καθημερινής εργασίας του βασιλέως γινόταν στις βασιλικές “Εφημερίδες” - κατά το πρότυπο των Εφημερίδων του Μ. Αλεξάνδρου. Εξ αιτίας ακριβώς αυτού του ρόλου του βασιλέως παρομοίασε κάποτε ο Mommsen* τον τρόπο διακυβερνήσεως της Αιγύπτου από τους Λαγίδες με τον τρόπο με τον οποίο κυβερνούσε το κράτος του ο Μ. Φρειδερίκος. Στην κορυφή του (με πολλή ακρίβεια διαθρωμένου) σώματος των κρατικών υπαλλήλων, που είχαν σταθερό μισθό, σε φυσικά προϊόντα (τρόφιμα) και χρήμα - ενώ αντίθετα οι πολίτες των ελληνικών πόλεων προσέφεραν τις υπηρεσίες τους ως άρχοντες άμισθοι - βρισκόταν ο αρμόδιος για την οικονομία της χώρας υπουργός (“διοικητής”), ο οποίος συχνά έπαιξε παντοδύναμο ρόλο όπως ακριβώς ο “βεζίρης” στο κράτος των Φαραώ στην εποχή της Νέας Αυτοκρατορίας.

* Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, V3, 559

W. Wilcken, *Η ελληνιστική εποχή XII, Αρχαία ελληνική ιστορία*, σσ. 357-382

ΠΗΓΗ 5

“Οι δύο μεγάλες ανατολικές μοναρχίες (των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών) ενδιάφερον και εξαιτίας της βαθμιαίας διαμόρφωσης και της αδιάσπαστης μεταβίβασης θεσμών από τους πανάρχαιους χρόνους ως τις ημέρες μας. Οι Ρωμαίοι ενσωμάτωσαν θεσμούς και μεθόδους που γνώρισαν στα εδάφη των ελληνιστικών μοναρχιών και από αυτούς μεταβιβάστηκαν στο Βυζάντιο. Οι Σελτζούκοι και οι Οθωμανοί Τούρκοι υπήρξαν οι τελευταίοι κληρονόμοι αυτής της παράδοσης...”

I.E.E., τ. Δ', σ. 487

Αφού μελετήσετε προσεκτικά τα κείμενα:

- α) Να εντοπίσετε τις ομοιότητες και τις διαφορές του απολυταρχικού χαρακτήρα των ελληνιστικών μοναρχιών μ' εκείνον της “πεφωτισμένης δεσποτείας”.
- β) Να διερευνήσετε τις αντίστοιχες φιλοσοφικές επιδράσεις που δέχθηκε η πολιτική θεωρία και πράξη αυτών των εποχών, που τις καθιστούν συγκρίσιμες.
- γ) Στην I.E.E. στον τόμο Δ' σ. 487 ο Μ. Σακελλαρίου ονομάζει τον “επί των πραγμάτων” που για πρώτη φορά εμφανίζεται επί βασιλείας του Αντίохου Γ'

“βεζίρη” όπως και ο Wilcken τον “διοικητή”. Αναζητήστε στοιχεία που καθιστούν θεμιτούς τέτοιους παραλληλισμούς.

Εργασία για το σχολείο

Η Ήπειρος

ΠΗΓΗ 1

Το έρεισμα των βασιλικών γενών ήταν η καταγωγή τους από ομηρικούς ήρωες ... και το γεγονός ότι, όπως οι Ηρακλείδες κατέκτησαν τη Λακωνία, το ίδιο και αυτοί κατέκτησαν τη χώρα, όπου εγκατέστησαν το λαό τους ... Ο Αριστοτέλης εξηγεί την επιβίωση του θεσμού της βασιλείας στους Μολοσσούς “διά το εξ αρχής τε εις δύο μέρη διαιρεθῆναι την αρχήν”, γιατί δηλαδή υπήρχε, όπως και στη Σπάρτη, ο θεσμός της διπλής βασιλείας. Είναι αξιοπαρατήρητο ότι ο Αριστοτέλης και τις δύο φορές που αναφέρει την πολιτεία των Μολοσσών την παραλληλίζει με τη σπαρτιατική και ότι μετά τη μεταρρύθμιση του Θαρύπα (το πολίτευμα των Μολοσσών) εμφανίζεται εξέλιξη ανάλογη μ’ εκείνη που προηγήθηκε τρεις αιώνες περίπου νωρίτερα στη Σπάρτη ... (Βασική μεταρρύθμιση του βασιλιά Θαρύπα ήταν η καθιέρωση του θεσμού του “προστάτου”) ... Σκοπός της καθιέρωσης του θεσμού του “προστάτου” δηλαδή ετήσιου επώνυμου άρχοντος και αντιπροσώπου του δήμου, όπως οι έφοροι, ήταν να περιορίσει τη δύναμη των βασιλέων... Χαρακτηριστική είναι η παραδοσιακή τελετή της ανταλλαγής όρκων μεταξύ βασιλέων και λαού (στην Ήπειρο).

“Ήταν έθιμο”, γράφει ο Πλούταρχος, (Πλούταρχος, Πύρρος, 5, 2) “στην Πασσαρώνα ... να θυσιάζουν οι βασιλείς στον Άρειο Πάγο και να ανταλλάσσουν δώρα και όρκους με τους Ηπειρώτες (ή μάλλον με τους αντιπροσώπους τους) ότι εκείνοι δηλαδή θα βασιλεύσουν σύμφωνα με τους νόμους και ότι οι άλλοι θα διατηρήσουν τα προνόμια των βασιλέων”. Παρόμοια τελετή περιγράφει για την Σπάρτη και ο Ξενοφών: “Και αντήλασαν όρκους κάθε μήνα, οι μὲν έφοροι ως αντιπρόσωποι της πόλεως, οι δε βασιλείς για τον εαυτό τους. Ο όρκος του κάθε βασιλέως ήταν ότι θα βασιλεύσει σύμφωνα με τους παραδοσιακούς νόμους της πολιτείας και της πολιτείας ότι, αν τηρήσει τον όρκο του, δεν θα θίξει τα βασιλικά προνόμια”. Με τα λίγα στοιχεία που υπάρχουν είναι δύσκολο να πει κανείς με βεβαιότητα αν πρόκειται για συνειδητή απομίμηση λακωνικών θεσμών ή απλώς για επιβίωση κοινών τάσεων και θεσμών.

I.E.E., τ. Γ₁, σσ. 154-5

ΠΗΓΗ 2

Προς το τέλος της πεντηκονταετίας, ο Θουκυδίδης παρουσιάζει τους Χάονες και τους Θεσπρωτούς ως “αβασίλευτους”, ενώ για τους Μολοσσούς και τους Παραναίους γράφει ότι διατηρούν ακόμη τον βασιλικό θεσμό. Πρόκειται περί “ηρωικής βασιλείας”, όπου, όπως γράφει ο Αριστοτέλης, “ἐπί τίσιν δ’

* Για την (αναλογική) χρήση του όρου “βεζίρης” (που υπήρχε σε μουσουλμανικά κράτη) πρβλ. Ed. Meyer, *bd. A, II, 63 κ.ε.*

ὠρισμένοις στρατηγός γάρ ἦν καὶ δικαστὴς ὁ βασιλεὺς καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς κύριος". Μόνο στα τέλη του 5ου π.Χ. αιώνα, κατά τον Πλούταρχο και τον Ιουστίνο, γράφηκαν οι νόμοι, καθιερώθηκε η γερουσία ως θεσμός και ιδρύθηκε η ετήσια αρχή των "προστατών" στο βασίλειο των Μολοσσών.

I.E.E., τ. Γ1', σ. 154

Αφού μελετήσετε τα παραπάνω κείμενα και με βάση τις ιστορικές γνώσεις που αποκομίσατε από το σχολικό σας εγχειρίδιο:

- α) Να αντιπαραβάλλετε την πολιτική οργάνωση του βασιλείου των Μολοσσών μ' εκείνη της Σπάρτης (βλ. σχολικό εγχειρίδιο σ. 154).
- β) Να εντοπίσετε τις ομοιότητες και τις διαφορές τους και να τις αιτιολογήσετε.

Εργασία για το σχολείο

Μακεδονία

Ενώ κατά τον 8ο π.Χ. αιώνα η βασιλική εξουσία στη νότια Ελλάδα σχεδόν καταργήθηκε, εξαιτίας ποικίλων συνθηκών (οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών κ.ά.) στη Μακεδονία ο θεσμός της μοναρχίας διατηρήθηκε. Ποιοι, κατά τη γνώμη σας, ήταν οι βασικότεροι λόγοι διατήρησής της; (βλ. σχολικό εγχειρίδιο, σ. 48, σ. 180).

Συνθετική - Δημιουργική Εργασία

Αντιπαραβολή μοναρχίας και τυραννίας

ΠΗΓΗ 1

"... Παραμένει αληθινό πως οι εξελεγμένες ελληνικές πόλεις ήταν εχθρικές στην ιδέα της μοναρχίας, κι αυτό ήταν ένα αίσθημα στο οποίο μπορούσαν να κάνουν έκκληση οι πολιτικοί ρήτορες ... Ο Ισοκράτης στον Παναηγυρικό του το 380 π.Χ. κατηγορεί τους Σπαρτιάτες γιατί υποστηρίζουν τόσο τον Διονύσιο, τύραννο των Συρακουσών όσο και τον Αμύντα, βασιλιά της Μακεδονίας: προφανώς στηρίζεται στο γεγονός ότι βρίσκει στους αναγνώστες του μια

γενική αντιπάθεια προς τα μοναρχικά καθεστώτα αυτά καθεαυτά (Σόλων 9, Θέογνης 52, Ισοκράτης Πανηγυρ. 125-6) ... Ο Αριστοτέλης διακρίνει τη βασιλεία, σαν την αγαθή μορφή της μοναρχίας, από την τυραννία, που είναι η κακή μορφή της, αντίθεση που ο Ξενοφών αποδίδει στον Σωκράτη, δάσκαλο δικό του και του Πλάτωνα ... Στα χρόνια του Πλάτωνα ο κοινός τύπος φιλομοναρχικής επιχειρηματολογίας βρίσκεται στους λόγους του Ισοκράτη, Φίλιππος και Προς Νικοκλέα, αλλά αυτοί απευθύνονται στον βασιλιά Φίλιππο της Μακεδονίας και σ' έναν Κύπριο πρίγκιπα, δηλαδή σε άρχοντες απομακρυσμένων περιοχών όπου υπήρξε κάποια παράδοση μοναρχίας ... Έχει συχνά σημειωθεί πως στο υπέροχο κομμάτι για τους φιλοσόφους - βασιλιάδες στο 5ο βιβλίο της Πολιτείας (473 ce) ο Πλάτων εκθέτει τις απόψεις με πολύ δισταγμό και γνωρίζει πολύ καλά πως πρόκειται να πει κάτι παράξενο που προφανώς δεν θ' αρέσει στον κόσμο: το παράδοξο δεν βρίσκεται μόνον στην πρόταση του Πλάτωνα ότι θα πρέπει ν' ανατεθεί η διακυβέρνηση στους φιλοσόφους, αλλά εξίσου στην πρότασή του ότι θα πρέπει ν' ανατεθεί η διακυβέρνηση σε βασιλείς ... η άποψή του (Πλάτωνα) για μια ιδανική διακυβέρνηση από έναν αγαθό βασιλιά επέδρασε στους θεωρητικούς της πολιτικής, μ' έναν τρόπο που ήταν ίσως ακόμα πιο αξιοθαύμαστος επειδή κανείς εκείνη την εποχή δεν περίμενε να εφαρμοστεί αυτή η ιδέα σε μια ελληνική πόλη. Έτσι η έννοια του βασιλιά σώθηκε, από την κριτική πως οι μονάρχες φέρονταν καμιά φορά άσχημα. Εγκλήματα γίνονταν από τυράννους, όχι από βασιλείς, κι όταν στην πραγματικότητα (κι όχι στη θεωρία) οι Μακεδόνες βασιλιάδες κατέκτησαν τον ελληνικό και τον ασιατικό κόσμο, θεωρήθηκε αυτό η θεωρητική βάση για να τους δεχτούν, καθώς και ένας ξαφνικός καταιγισμός από φιλοσοφικές διατριβές "περί βασιλείας" παρουσιάστηκε.

A. Andrewes, "Η τυραννία στην Αρχαία Ελλάδα", σ. 37 κ.ε.

ΠΗΓΗ 2

Οι βασιλείς αναδείχθηκαν με τη θέληση των υπηκόων τους και το αξίωμά τους έγινε κληρονομικό, διότι οι προκάτοχοί τους ευεργέτησαν το λαό. Οι γενάρχες δηλαδή αυτών των βασιλέων είχαν λάβει το αξίωμα ως αμοιβή για τις υπηρεσίες τους και οι εξουσίες που είχαν και τα προνόμια που απολάμβαναν ήταν σχεδόν τα ίδια με των φυλετικών αρχηγών.

Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1285b, 4-5

Αφού μελετήσετε τις απόψεις που κατατίθενται στα δύο κείμενα:

- α) Να αναφερθείτε στις διαφορές της βασιλείας από την τυραννίδα (βλ. και σχολικό εγχειρίδιο σσ. 159-161).
- β) Αφού συσχετίσετε τις πολιτικές εξελίξεις με την πολιτική φιλοσοφία, να ερμηνεύσετε την επανατροφοδότησή τους.

Εργασία για το σχολείο

Ελληνότροποι Αιγύπτιοι

ΠΗΓΗ 1

“Αιγύπτιοι και άλλοι μη Έλληνες παίρνουν ελληνικά ονόματα. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι λαοί της Ανατολής απέδιδαν μαγική σημασία στα ονόματα, η αλλαγή των ονομάτων τους σημαίνει σημαντικό βαθμό αφομοίωσης όπως π.χ. ο Ιουδαίος βασιλιάς απαρνείται το εθνικό του όνομα και λαμβάνει το ελληνικό “Πτολεμαίος Διονύσου”.

Ράνοβιτς, “Ελληνιστική εποχή”, σ. 188

ΠΗΓΗ 2

“ΗΓΕΜΩΝ ΕΚ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΙΒΥΗΣ”

Άρεσε γενικώς στην Αλεξάνδρεια,
τες δέκα μέρες που διέμεινε αυτού,
ο ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης
Αριστομένης, υιός του Μενελάου.
Ως τ' όνομά του κι η περιβολή, κοσμίως ελληνική.
Δέχονταν ευχαρίστως τες τιμές, αλλά
δεν τες επιζητούσεν· ήταν μετριόφρων.
Αγόραζε βιβλία ελληνικά,
ιδίως ιστορικά και φιλοσοφικά.
Προ πάντων δε άνθρωπος λιγομίλητος.
Θάταν βαθύς στες σκέψεις, διεδίδατο,
κι οι τέτοιοι το 'χουν φυσικό να μη μιλούν πολλά.
Μήτε βαθύς στες σκέψεις ήταν, μήτε τίποτε.
Ένας τυχαίος, αστείος άνθρωπος.
Πήρε όνομα ελληνικό, ντύθηκε σαν τους Έλληνας,
έμαθ' επάνω κάτω σαν τους Έλληνας να φέρεται·
κι έτρεμεν η ψυχή του μη τυχόν
χαλάσει την καλούτσικην εντύπωσι
μιλώντας με βαρβαρισμούς δεινούς τα ελληνικά,
κι οι Αλεξανδρινοί τον πάρουν στο ψιλό,
ως είναι το συνήθειό τους, οι απαίσιοι.
Γι' αυτό και περιορίζονταν σε λίγες λέξεις,
προσέχοντας με δέος τες κλίσεις και την προφορά·
κι έπληττεν ουκ ολίγον έχοντας
κουβέντες στοιβαγμένες μέσα του.

Κ. Καβάφης (1928)

Το ποίημα αυτό του Καβάφη είναι από εκείνα που έχουν για θέμα τους ηγεμόνες του ελληνιστικού κόσμου, οι οποίοι προσπαθούν να εμφανιστούν ως γνώστες της ελληνιστικής γλώσσας αλλά και του τρόπου ζωής (άλλα ποιήματα με παρόμοιο θέμα είναι το “Στα 200 π.Χ.” (1916), “Φυγάδες” (1914), “Η δόξα

των Πολεμαίων” (1911) κ.ά. Ο Γ. Σαββίδης σημειώνει χαρακτηριστικά ότι “πολιτισμικές συμβάσεις” πιέζουν τον δήθεν “Ηγεμόνα εκ Δυτικής Λιβύης” να μεταμφιέζεται κοσμίως σε Έλληνα.

Αφού μελετήσετε προσεκτικά το παράθεμα από τον Ράνοβιτς και το ποίημα του Καβάφη, να αναλύσετε:

- α) τα αίτια που υπαγόρευαν την εσκεμμένη αποποίηση της εθνικής ταυτότητας των ιθαγενών.
- β) την πολιτισμική σημασία της για το ελληνικό κυρίαρχο και αιγυπτιακό ιθαγενές στοιχείο σ’ ένα βάθος χρόνου.

Συνθετική - Δημιουργική Εργασία

Η θεϊκή βούληση επικυρώνει το εξουσιαστικό χρίσμα

ΠΗΓΗ 1

Ο Πίνδαρος έγραψε για τους απογόνους του Ηρακλή, τους Ηρακλείδες: “η φήμη του ξίφους τους απλώθηκε στην οικουμένη (burst into bloom), γιατί αυτοί θεμελίωσαν δυναστείες βασιλέων. Ευτυχής είναι η Λακεδαίμων, ευλογημένη είναι η Θεσσαλία, γιατί και οι δυο είναι κάτω από το βασιλικό σκήπτρο μιας τάξης ανθρώπων που κατάγονταν από τον Ηρακλή, τον πρώτο πολεμιστή, τον πιο εκλεκτό των πολεμιστών”. Αυτός θα μπορούσε εξ ίσου να είχε γράψει ότι το Άργος και η Μακεδονία ήταν χώρες ευτυχείς για το λόγο ότι οι βασιλικές οικογένειές τους κατάγονταν από τον Ηρακλή.

Με παραπλήσια θρησκευτικά κριτήρια οι Μακεδόνες εξέλεξαν τους βασιλιάδες τους κληρονομικά για 300 περίπου χρόνια. Όταν ο πρόωρος θάνατος του Μεγάλου Αλεξάνδρου θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια διαδοχή με κριτήριο την αξία του διαδόχου, τότε οι Μακεδόνες πεζέταιροι, το Μακεδονικό πεζικό, εξέλεξαν ως βασιλιά τον ανίκανο αδελφό του Αλεξάνδρου, με το επιχείρημα ότι η δύναμη του βασιλείου θα διατηρηθεί με την ίδια βασιλική οικογένεια. Η ίδια προσκόλληση στην αρχή της κληρονομικότητας εμφανιζόταν και εκδηλωνόταν στις βασιλικές οικογένειες της Σπάρτης και του κράτους των Μολοσσών, που είχαν μακρά ζωή.

Hammond, Το θαύμα που δημιούργησε η Μακεδονία, σ. 84

ΠΗΓΗ 2

... Ως ένα ακόμα βήμα της διαδικασίας προς τη θεοποίηση του Μ. Αλεξάνδρου μπορούμε να θεωρήσουμε την εισαγωγή, στα Βάκτρα, του σχήματος της προσκυνήσεως. Στην προσπάθειά του να θίξει το ζήτημα, ο πειθήνιος (στον Αλέξανδρο) Αβδηρίτης φιλόσοφος Ανάξαρχος υποστήριξε ότι:

Είναι πολύ πιο δίκαιο να θεωρήσουμε τον Αλέξανδρο Θεό, παρά τον Δίονυσο και τον Ηρακλή ... γιατί δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι, όταν ο Αλέξανδρος θα

πέθαινε, οι άνθρωποι θα τον τιμούσαν σαν θεό· πολύ πιο δίκαιο λοιπόν θα ήταν αν του απέδιδαν τις τιμές αυτές ενώ ήταν ακόμα ζωντανός και όχι μετά το θάνατό του, οπότε θα του ήταν άχρηστος (Αρριανός, Ανάβασις, 4,10, 6-7).

F. Walbank, *Ο ελληνοισλαμικός κόσμος*, σ. 54

ΠΗΓΗ 3

Η διάκριση ανάμεσα στον θεό και τον άνθρωπο είχε αμβλυνθεί εν μέρει επειδή καθιερώθηκε η λατρεία των εξαιρετικών θνητών και, ως ένα βαθμό, επειδή ορισμένοι φιλόσοφοι ισχυρίζονταν ότι ο άνθρωπος μπορούσε να ζήσει ως θεός με τη βοήθεια της λογικής.

Δεν πρέπει να ακολουθήσε εκείνους που μας προτρέπουν να σκεφτόμαστε “ως άνθρωποι μόνο τα ανθρώπινα” και “ως θνητοί (μόνο) τα θνητά”, απεναντίας, στον βαθμό που είναι δυνατό, πρέπει να τείνουμε προς την αθανασία και να εναρμονίζουμε την ζωή μας με την υπέρτατη αρχή που υπάρχει μέσα μας (δηλαδή την λογική) (Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια, 1177b - 8d).

F. Walbank, Ο ελληνιστικός κόσμος, σσ. 293-4

ΠΗΓΗ 4

Η αυλή στο κράτος των Πτολεμαίων ήταν οργανωμένη με εξαιρετική πολυτέλεια και λαμπρότητα. Ο Αθήναιος (V, 196 και επόμενα) διατήρησε την περιγραφή που έκανε ο Καλλίξενος ο Ρόδιος για την πομπή της γιορτής πτολεμαία, προς τιμήν των θεοποιημένων Πτολεμαίου του 1ου και της γυναίκας του Βερενίκης. Η γιορτή ήταν ισολύμπιος και τελούνταν, όπως και οι ολυμπιακοί αγώνες, κάθε τέσσερα χρόνια. Η πομπή, που περιγράφει ο Καλλίξενος, αναφέρεται προφανώς στα 274. Σε αυτή πήραν μέρος δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι, ενήλικοι και παιδιά, με πολυτελείς ενδυμασίες. Κατά την πομπή κρατούσαν χρυσά αγγεία, στέφανα, θρησκευτικά σκεύη, πολύτιμο ξύλο και ελεφαντοκόκκαλο. Στην παρέλαση πήραν μέρος και σπάνια ζώα και θηρία: ελέφαντες, ιπποπόταμοι, στρουθοκάμηλοι, καμηλοπαρδάλεις, κοπάδια κυνηγετικών σκυλιών. Η πομπή τελείωσε με παρέλαση στρατού, όπου πήραν μέρος 57.600 πεζοί και 23.000 ιππείς με πλήρη εξάρτυση. Η πομπή πέρασε μπροστά από εξέδρα, που ήταν πολυτελέστατα στολισμένη και διακοσμημένη. Πάνω σε τεράστια άρματα ήταν τοποθετημένες οι εικόνες των θεών. Εδώ διαδραματίζονταν σκηνές από την αρχαία μυθολογία. Τελικά τελέστηκαν αγώνες και στους νικητές απονεμήθηκαν βραβεία συνολικής αξίας 2239½ ταλάντων. Στην περιγραφή της γιορτής υπάρχει, πιθανώς, μεγάλη φαντασία και υπερβολή, όμως η περιγραφή αυτή μας δίνει μια εικόνα για την πολυτέλεια και τον πλούτο αυτής της χώρας.

A. Ράνοβιτς, Ελληνιστική εποχή, σσ. 192-193

ΠΗΓΗ 5

Η εσκεμμένη ενθάρρυνση συγκεκριμένων λατρειών για λόγους εσωτερικής πολιτικής ή κατόπιν άνωθεν υποδείξεων (αν όχι και πιέσεων) αποδοχή της λατρείας των ηγεμόνων, η συνειδητοποίηση εκ μέρους των ατόμων νέων, προσωπικών συναισθηματικών αναγκών μέσα σ' ένα καθεστώς κοινωνικής απομόνωσης όλα αυτά συνετέλεσαν στη δημιουργία μιας συγκεχυμένης και καλειδοσκοπικής εικόνας μεταβολών που είναι δύσκολο να ξεκαθαριστεί.

F. Walbank, Ο ελληνιστικός κόσμος, σ. 294

ΠΗΓΗ 6

Οι βασιλείς που διαδέχθηκαν τον Αλέξανδρο ήταν σφετεριστές. Για τον λόγο αυτό αναζητούσαν θρησκευτικά στηρίγματα που θα συνέβαλλαν στην νομιμοποίηση των αξιώσεών τους και θα ενίσχυαν τα ερείσματα των νέων δυναστειών τους ... Οι Σελευκίδες βρήκαν τον προστάτη τους στον Απόλλωνα ... Οι Πτολεμαίοι ήταν αφοσιωμένοι στη λατρεία του Διονύσου. Δεν είναι εύκολο να προσδιορίσουμε την πραγματική λατρεία των ηγεμόνων. Αναμφίβολα η λατρεία αυτή είχε μια πολιτική διάσταση στο βαθμό που η λατρεία και η θεϊκή ιδιότητα, αν και συχνά αποδίδονταν αυθόρμητα και σε αναγνώριση του βασιλικού κύρους, ενίσχυσαν με τη σειρά τους τη βασιλική εξουσία και τη νομιμότητα όχι απλώς του βασιλιά αλλά ολόκληρης της δυναστείας. Η παραδοχή των δικαιωμάτων που είχε μια δυναστεία στον θρόνο, ήταν αναμφισβήτητα ό,τι κυρίως διέκρινε ένα βασιλιά από έναν τύραννο. Η καθιέρωση της λατρείας προήγαγε επίσης και τις σχέσεις με τις πόλεις, αφού απ' αυτές ξεκινούσε συνήθως η πρωτοβουλία για θεοποίηση.

F. Walbank, Ο ελληνιστικός κόσμος, σσ. 295-6, 304-5

ΠΗΓΗ 7

Στον ιθυφαλλικό ύμνο στα Ελευσίνια Μυστήρια του 291 προς τιμή του Δημητρίου του Πολιορκητή, η Αθήνα δόξασε, σα νέα θεότητα, το νικητή βασιλιά και την αγαπημένη του. Αυτός ο ύμνος, που έχει ενδιαφέρον από πολλές απόψεις, αναφέρεται από τον Αθήναιο. "Οι ανώτεροι και ευεργετικότεροι απ' όλους του θεούς πλησιάζουν σ' αυτή την πόλη. Η Δήμητρα και ο Δημήτριος μας φέρνουν την ευτυχία. Αυτή έρχεται, για να τελέσει στην πόλη μας τα ιερά μυστήρια της παρθένας. Και αυτός φωτεινός, όπως αρμόζει σε θεό, όμορφος και χαμογελαστός, παρουσιάζεται μαζί της. Τι λαμπρό θέαμα! Οι φίλοι γύρω και στη μέση αυτός. Οι φίλοι, σαν τ' αστέρια συγκεντρώθηκαν ένα γύρω και στη μέση αυτός, σαν τον ήλιο. Ω γιέ του φωτεινού ουρανού, εσύ, γιέ του Ποσειδώνα και της Αφροδίτης! Οι άλλοι θεοί, ή είναι μακριά, ή δεν έχουν αυτιά. Ίσως και να μην υπάρχουν διόλου ή να μη μας βλέπουν. Όμως εσένα σε βλέπουμε κοντά. Δε στέκεσαι μπροστά μας από πέτρα ή ξύλο, αλλά έχεις σώμα και είσαι ζωντανός. Λοιπόν, σε ικετεύουμε, φέρε μας την ειρήνη, πολυαγαπημένε, γιατί εσύ είσαι ο κύριός της".

A. Ράνοβιτς, Ελληνιστική εποχή, σ. 237

ΠΗΓΗ 8

Τον ύμνο αυτό, συνεχίζει ο Αθηναίος, οι νικητές του Μαραθώνιου τον τραγουδούσαν όχι μονάχα δημοσίως, αλλά στα σπίτια τους. "Όταν οι παλαιοί θεοί αποσύρονται", σχολιάζει ο Dodds, "οι άδειοι θρόνοι φωνάζουν για διάδοχο, ενώ με τους κατάλληλους χειρισμούς, καμιά φορά και χωρίς αυτούς σχεδόν κάθε φθαρτό σαρκοκούβαρο μπορεί ν' ανυψωθεί καταλαμβάνοντας τον κενό θώκο". Ο ύμνος προς τον Δημήτριο συνιστά ομολογία της πολιτικής, ίσως και της πνευματικής αδυναμίας που χαρακτήριζε την πάλαι ποτέ κορυφαία ελληνική πόλη. Επιπλέον, τα στάδια ως την πλήρη θεοποίηση ήταν

πολλά. Έτσι στο ψήφισμα της πόλης του Ιλίου, αναγνωριζόταν βέβαια η απολλώνεια καταγωγή του Σελεύκου του Α΄ και του παραχωρούνταν μια εορτή, δεν ονομαζόταν όμως ρητά θεός. Ωστόσο η καθιέρωση ιερών περιβόλων, βωμών, θυσιών, πομπών, αγώνων, ύμνων και η προσφορά χρυσών στεφάνων, αγαλμάτων ή ακόμη η χρησιμοποίηση ενός δυναστικού ονόματος για τον χαρακτηρισμό μιας φυλής ή ενός μήνα στο τοπικό ημερολόγιο - όλα αυτά αφήνουν μόνο μια λεπτή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις θεϊκές τιμές και στον αποδέκτη τους.

F. Walbank, Ο ελληνιστικός κόσμος, σσ. 302-3

ΠΗΓΗ 9

Ποσειδών: Έργο της προχωρημένης ελληνιστικής εποχής, επηρεασμένο από μικρασιατικά πρότυπα αποδίδει με εξωτερική έμφαση μια στάση ηγεμονική στερημένη από αληθινή θεϊκότητα. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Αφού μελετήσετε προσεκτικά τα κείμενα και την εικόνα:

- α) Ποια είναι η πολιτική σκοπιμότητα της απόδοσης θεϊκών ιδιοτήτων στους βασιλείς της ελληνιστικής εποχής;
- β) Να αιτιολογήσετε τις πολιτικές σκοπιμότητες και τις ψυχολογικές ανάγκες που υπηρετούσε η τάση θεοποίησης και λατρείας των βασιλέων.
- γ) Η αντίληψη περί θεϊκής προέλευσης του θεσμού της μοναρχίας συνεχίζεται στα νεότερα χρόνια μέχρι τον 19ο αιώνα με το θεσμό της “ελέω θεού μοναρχίας”. Να βρείτε παραδείγματα μοναρχικών καθεστώτων αυτού του τύπου, εξετάζοντας τα βασικά χαρακτηριστικά μοναρχιών του Μεσαίωνα και των νεώτερων χρόνων.

Εργασίες για το σχολείο

1.

ΠΗΓΗ

“... Ο Σέλευκος απορρίπτοντας τη συμμετοχή των Περσών στη νομή της εξουσίας, έδειξε να συντάσσεται με το κοινό αίσθημα των Φίλων και των στρατιωτών του. Η πολιτική του Αλεξάνδρου που απέβλεπε σε μια συγκυριαρχία ποτέ δεν είχε βρει υποστηρικτές στο στρατό του...”

Fr. Walbank, *Ο ελληνιστικός κόσμος*, σ. 174

Να διερευνήσετε τα αίτια, με βάση τις γενικότερες ιστορικές σας γνώσεις, που εμπόδιζαν την ανάμιξη των πληθυσμών στα πλαίσια του πολυεθνικού κράτους των Σελευκιδών.

2. Να εξηγήσετε τους λόγους αλλοίωσης του δημοκρατικού χαρακτήρα των Συμπολιτειών σε συσχετισμό με την παρακμή της δημοκρατίας στην ελληνιστική κοινωνία (βλ. σχολικό εγχειρίδιο, σ. 46).
3. Να συζητήσετε σε ποιες άλλες εποχές παλαιότερες των Συμπολιτειών ή και υστερότερες τους, η επίδειξη τοπικισμού και η ανυπαρξία αρραγούς εσωτερικού μετώπου έβλαψε το γενικότερο συμφέρον των Ελλήνων.

Συνθετική - Δημιουργική Εργασία

ΕΙΚΟΝΑ 1

Κεφάλι από το εικονιστικό άγαλμα ενός ποιητή παλαιών χρόνων.
Γύρω στα 180 π.Χ., το αρχέτυπο, Νεάπολη, Εθνικό Μουσείο.

ΕΙΚΟΝΑ 2

Χάλκινο κεφάλι από άγαλμα φιλοσόφου 250-200 π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο, αριθμ. χάλκ. 13400

Ληστεία, πειρατεία και κάθε μορφή βίας χαρακτήριζε την καθημερινότητα κατά τα ελληνοιστικά χρόνια ως αποτέλεσμα της οικονομικής ανέχειας και της συνεχούς επιδείνωσης της ζωής των κατώτερων οικονομικοκοινωνικών στρωμάτων. Παρηγοριά πρόσφεραν, σύμφωνα και με τις πληροφορίες του σχολικού σας εγχειριδίου, οι ποιητές και οι φιλόσοφοι. Στο κεφάλι του ποιητή (εικόνα 1)

κατοπνίζεται η οδύνη που αποδίδεται από τη βασανισμένη του έκφραση (“σαν να’ χαν τελειωμό τα πάθη κι οι καημοί του κόσμου” όπως το ερμηνεύει ο Χρήστος Καρούζος στο *Αρχαία Ελληνική Τέχνη*, σ. 190, εικ. 69, εκδ. Ερμής, Αθήνα, 1981). Στην εικόνα 2 απεικονίζεται το κεφάλι ενός κυνικού φιλοσόφου που έδρασε στην Αθήνα, στα τέλη του 4ου π.Χ. αιώνα. “Η διατήρηση των ματιών ζωντανεύει την έκφραση, που είναι ανοικτή στην παρατήρηση με θυμοσοφική διάθεση. Το κάτω χείλος λεπτό, σαρκαστικό, το μέτωπο ρυτιδωμένο. Ένα από τα πιο σπουδαία πορτρέτα, τα πιο αντιπροσωπευτικά της ψυχολογικής εμβάθυνσης των τότε καλλιτεχνών...” σύμφωνα με τα όσα γράφει στον περιγραφικό κατάλογο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεως, 1967) η Σέμνη Καρούζου.

- Να αναζητήσετε τους ψυχολογικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους που συνέβαλαν στην άνθιση του πορτρέτου κυρίως τον 4ο αιώνα και εξής όπως και τις αναλογίες ανάμεσα στην έκφραση της ψυχικότητας αυτών των χρόνων και στον εξπρεσιονισμό, λαμβάνοντας υπόψη σας ότι *“σε αντίθεση με την κλασική τέχνη, που αποτελούσε έκφραση συλλογικής ζωής της πόλης-κράτους, η ελληνιστική τέχνη ήταν συνήθως έκφραση των ατομικών επιδιώξεων και πρόβαλλε τον παραγμένο κόσμο του ατόμου”* (Θεματική Ιστορία Β΄ Λυκείου, Αθήνα, ΟΕΒΔ, σ. 96).